

АЧКІНАЗІ Б.О.,
кандидат історичних
наук, доцент

*Кіровоградський
державний педагогічний
університет*

**АМЕРИКА,
ФРАНЦІЯ І
“УКРАЇНСЬКЕ
ПИТАННЯ”
у 1917-1918 рр.**

Україна як суб'єкт міжнародного права вперше зіткнулася з Америкою і Францією у період визвольних змагань 1917-1921 рр. Ці держави уособлювали різні полюси союзницької солідарності. Маючи різні підходи до проблем ведення війни, вони демонстрували розбіжності у ставленні до європейських справ, зокрема до національних рухів слов'янських народів, зокрема й українського. Америка в цей період набула рангу найпотужнішої держави світу. Вона намагалася відігравати провідну роль у післявоєнному урегулюванні. Президент США В.Вільсон висунув ідеї утворення нового світового порядку, які, на його думку, повинні були відповідати умовам ХХ століття. Ці ідеї мали неабиякий резонанс в Україні.

Франція ж домагалася практичної реалізації власних стратегічних інтересів у Східній Європі. Вона брала участь у військових діях на Балканському і Румунському фронтах. За рішенням Найвищої ради Антанти й угодою з Великобританією від 23 грудня 1917 р. вона поширила на Україну свою “зону дій”, а 4 січня 1918 р. перша із союзників визнала Українську Народну республіку де-факто.

Отож, вплив цих держав на перипетії боротьби українців за самостійність і незалежність був досить помітним. В історіографії утвердилась думка про негативне ставлення і США, і особливо Франції до української справи. Такий визнаний фахівець, як Я.Грицак, з цього приводу зазначав: "...Антанта відмовилась поширити принцип права націй на самовизначення (славетні "14 пунктів" американського президента В.Вільсона) на українців". Втім, "однією з причин поразки українських визвольних змагань було те, що їм так і не вдалося здобути визнання на міжнародній арені"¹. На кон'юнктурний характер американських підходів звертали увагу такі провідні дослідники, як О.Павлюк, Є.Камінський і А.Дашкевич². О.Павлюк, зокрема, вказував на розбіжності, які існували на різних етапах еволюції "українського питання" не лише між США та їхніми союзниками, але й усередині американського істеблішменту³.

Щодо підходів Франції, то, починаючи з праць речників української революції М.Грушевського, В.Винниченка, Д.Дорошенка, О.Шульгіна та ін., закріпилась суто негативна їхня оцінка⁴. У найбільш ґрунтовній академічній праці відомого історика діаспори В.Косика йдеться про "невизначеність" французької політики щодо Центральної ради, та її підпорядкованості стратегічним цілям Франції щодо відновлення Східного фронту⁵. Сучасні львівські автори О.Г. та В.С.Макарчуки розглядають якось однобічно курс держав Антанти (Франції, Англії) і США через призму їхніх змагань за світове лідерство. Так, вони відзначають: "...Східна Європа в 1918-1920 рр. стала тим полігоном, на якому недавні союзники по Антанті намагалися закріпити свої виключні позиції в післявоєнному світі. Змагаючись за домінування в цьому регіоні, Франція, Англія та США тим самим боролась за світове панування. Про якісь погоджені дії доводиться говорити з великою обережністю"⁶.

Проте залишається практично не висвітленою специфіка підходів Франції і США до "українського питання" у контексті їхньої боротьби за утворення нової системи світового устрою. Розгляд проблеми під таким кутом уможливить краще зрозуміти значення зовнішнього (міжнародного) фактора Української революції й причин того, чому високі принципи західних демократій так і не були реалізовані в їх стосунках з УНР у найбільш драматичний для неї період.

***

Феномен Америки та Франції сприймався керівниками Центральної ради крізь призму класових оцінок. Досить згадати таврування В.Винниченком, главою Генерального секретаріату "товарних джентльменів", які підштовхували українців до продовження участі у війні й намагалися використати їх як "гарматне м'ясо" замість росіян на Східному фронті⁷. У загальноєвропейському революційному процесі утверд-

ження при владі в Україні українських соціал-демократів, соціалістів-федералістів, українських есерів та інших соціалістичних угруповань передувало аналогічним тенденціям у Росії, Німеччині, Угорщині, Австрії. Отож соціалістичну природу Центральної ради не можна ігнорувати, коли йдеться про ставлення до неї з боку Франції, де з листопада 1917 р. прем'єром був призначений Ж.Клемансо, представник правих партій, і США на чолі з президентом-демократом, але не соціалістом.

Проте і та, і друга країна уособлювали для керівників національних рухів у Східній Європі надбання цивілізації і демократії. Вплив Америки став особливо помітним після її вступу у війну 6 квітня 1917 р. Він був пов'язаний як із загальною могутністю країни, так і новаторськими ідеями, висловленими президентом В.Вільсоном у його посланні конгресу 8 січня 1918 р. ("14 пунктів").

Це був період, коли США, за висловом З.Бжезінського, приступили до встановлення "гегемонії нового типу". З цього приводу він же зазначав: "...Перша світова війна дала нагоду для першого масивного проникнення американських військових сил у Європу. Відносно ізольована раніше сила нараз переправила через Атлантику кілька сотень тисяч війська – трансокеанічна військова експансія, безпрецедентна за своїм розміром та розмахом, що сигналізувала про з'яву нового гравця на міжнародній арені. Також дуже важливо те, що війна підштовхнула першу велику американську спробу застосувати американські засади пошуків вирішення міжнародних проблем Європи. Знамениті "чотирнадцять пунктів" Вудро Вільсона являли собою ін'єкцію в європейську геополітику американського ідеалізму, підсиленого американською міццю"⁸.

Велике значення у розпал війни 1917 р. мала декларація американських цілей у війні. З трибуни конгресу американський президент заявив, що США боротиметься "за демократію, за право тих, хто підпорядковується властям, щоб мати право голосу у своїх власних державах, за право й свободу малих народів, за загальне панування права, створення такого союзу вільних народів, який принесе мир і безпеку всім народам і, зрештою, зробить сам світ вільним. Розв'язанню цього завдання ми можемо присвятити наше життя й нашу долю..."⁹.

Офіційно в Америці декларувалось значення союзу з Францією, загалом європейськими націями, які піддалися агресії з боку кайзерівської Німеччини. "Ці країни воюють, і ми повинні допомогти їм у будь-яких ситуаціях для того, щоб вони ефективно вели боротьбу"¹⁰. Взагалі дослідники відзначали багато спільного в загальних деклараціях і цілях війни США, Франції. Ідеали демократії і свободи, як мета участі у війні, були ще раніше виголошені у країнах Антанти, ніж американцями. У Франції у червні 1917 р. обидві палати парламенту у двох урочистих резолюціях обнародували свої цілі у війні. У них підкреслювалося, що Франція "...позбавлена будь-якої думки про за-

воювання й пригноблення чужоземних народів ... розраховує об'єднаними зусиллями армії республіки і союзних армій перемогти прусський мілітаризм і забезпечити тривалий мир і незалежність великим і малим народам через створення Ліги Націй" і т.ін.¹¹.

Проте загальні декларації про високі цілі не перешкоджали великим демократіям боротися за реалізацію власних імперських пріоритетів, зокрема і в східноєвропейському регіоні. В.Вільсон намагався утвердження лідерства Америки вже під час переговорів про укладення перемир'я з державами Четверного союзу. Його розуміння світового порядку на базі принципів гуманізму, демократії, поваги до прав, відмови від таємної дипломатії, "свободи морів", широкої автономії народам Австро-Угорщини й довіри до російського народу, який обов'язково обере шлях, яким йдуть цивілізовані нації, сприймався в урядових колах й правому осередку французьких партій як утопія й утопія навмисна, яка приховує власні мотиви й цілі Америки у світі"¹². Французький дослідник А.Каспі, який зробив детальний аналіз франко-американських відносин на заключному етапі війни, констатував з цього приводу: "Виходячи з проklamованих цілей війни, баланс франко-американських відносин свідчить більше про розходження, ніж про зближення"¹³.

Ставлення Америки та Франції до українського національного руху характеризувалося крайньою суперечливістю й стратегічними розрахунками. Французькі керівники у своїй політиці щодо України намагалися розв'язати найскладнішу для себе дилему: залучити український уряд до різноманітних дипломатичних і військових комбінацій для відновлення Східного фронту й протистояння більшовицькій навалі. Цими цілями зумовлювалось і визнання Української Народної республіки 4 січня 1918 р. та обіцянки надати фінансову й воєнну допомогу. Й французи, й американці підходили до "українського питання", передусім, з урахуванням польського й російського факторів, тобто підтримки тут опозиційних більшовизму сил (численних національних урядів, таємних контрреволюційних організацій, білого руху, зокрема Добровольчої армії і отамана Всевеликого війська Донського А.Каледіна), які виступали під гаслами: дехто федеративної, але ж переважно "єдиної і неподільної" Росії. Проте в громадських колах, серед деяких політиків і науковців убачали специфіку російської революції як таку, що неминуче веде до розпаду єдиної держави. З цього приводу варто зазначити, що видатний історик А.Олар, починаючи у грудні 1917 р. свій курс історії Великої Французької революції в Сорбонні, акцентував увагу на її відмінності від російської. "Французька революція, – доводив він, – була унітарною. Народи Франції здійснили її для того, щоб утворити одну сім'ю, щоб розплавитися в єдину націю. Російська революція була рухом роз'єднання. Народи прагнули до відділення"¹⁴. Загалом "невизначеність" французької політики щодо України, її вороже ставлення до національного руху

зумовили короткочасний характер зближення взимку 1917-1918 рр. Французькі дипломати і військові в цей період не відокремлювали етнічно українців від росіян. Вони не сприймали прагнення до незалежності та самостійності як вияв української ідеї, а розглядали більше як сепаратистський рух, який інспірується німцями й австрійцями¹⁵.

Щодо американського підходу, то 1918 р. він набув певної еволюції у бік визнання українського національного руху й національного уряду де-факто. Це було пов'язано із переговорами у жовтні 1918 р. спеціального представника президента Вільсона полковника Е.Хауза у Франції з приводу укладення перемир'я з Німеччиною. Саме Хауз підготував коментар до "14 пунктів", який повинен був ураховувати настрої європейської громадськості й широких мас, а також національних рухів, які призвели до утворення нових держав у Європі. Поглиблюючи міркування щодо кордонів Росії, він унеможлилював територіальну відбудову імперії, хоча б через утворення незалежної Польщі. І далі "те, що визнано правильним для поляків, мабуть, доведеться визнати правильним і для фінів, литовців, латишів, а може, й для українців". Далі він підкреслив, що вже після того, як пункт про Росію був сформульований В.Вільсоном у січні 1918 р. (нагадаємо його зміст: "Евакуація усєї російської території і таке урегулювання усіх питань, що торкаються Росії, яке забезпечить найбільш повне й вільне співробітництво інших націй світу в наданні їй безперешкодної і необмеженої можливості прийняти незалежне рішення стосовно її власного політичного розвитку та її національної політики й гарантує їй гостинний прийом до товариства вільних націй при тому зразку правління, який вона сама для себе вибере; проте не лише прийом, а й всіляку підтримку в усьому, в чому вона має потребу і чого вона сама собі бажає. Ставлення до Росії в наступні місяці з боку сестер-націй буде слугувати найкращою перевіркою їхньої доброї волі й розуміння ними її потреб, які відрізняються від власних інтересів цих націй, – перевіркою їхньої розумної й безкорисної симпатії."), відбулось відродження цих раніше поневолених народностей, тому не можна мати сумніву, що їм треба буде надати можливість вільного розвитку.

Е.Хауз указував також на ті суперечності, що впливали на шлях націй, зокрема української, до волі: це її суперечності з поляками "на південному сході (і в Східній Галичині). Представник президента з цього приводу робив висновок, що всі ці фактори означатимуть "визнання мирною конференцією де-факто урядів, які представляють фінів, естонців, литовців та українців"¹⁶.

Отже, під час визвольних змагань у 1917-1918 рр. великі держави Антанти і США намагалися поширити вплив на Україну для залучення її до справи союзників у війні. Франція і США, маючи суттєві розбіжності щодо цілей і підсумків війни, декларували спільні демократичні принципи, які повинні були стати ідеологічним і політичним підґрунтям післявоєнного примирення. Франція у цей час фак-

тично відійшла від підтримки УНР, висловивши занепокоєння й невдоволення угодою, яку остання уклала в Брест-Литовську з державами Четверного союзу. США, у свою чергу, висунули претензії на утворення післявоєнного "рах амерісана". Для досягнення цього були спрямовані й "14 пунктів" президента В.Вільсона. Коментар до цих пунктів, підготовлений полковником Хаузом на замовлення президента В.Вільсона у жовтні 1918 р., закріплював за українцями право на самовизначення й визнання національного уряду де-факто.

Історія в цей період не дала Україні шансу стати вільною. Умоглядні доробки Хауза були перекреслені радянською Україною в 1919-1920 рр. Проте створений 1918 р. прецедент знайшов продовження у сучасну добу.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX століття. – К., 1996. – С. 62.
- ² Павлюк О.В. Боротьба України за незалежність: політика США (1917-1923). – К., 1997; його ж. – Українсько-польський союз і політика США щодо УНР у 1920 р. // Укр. іст. журн. – 2000. – № 6. – С. 3-16; Камінський Є., Дашкевич А. Політика США щодо України. – К., 1998.
- ³ Павлюк О. США і східногалицьке питання на Паризькій мирній конференції 1919 р. // Київська старовина. – 1999. – № 6. – С. 68-69.
- ⁴ Грушевський М. Новий період історії України (за роки від 1914 до 1919). – К., С. 28-29; Винниченко В. Відродження нації. – ч. II. – К., 1990. – С. 119-120; Дорошенко Д. Історія України. – К., 1993. – С. 209-221; Choulgin A. Ukraine, Russie et les grands etats de l'Entente. – Berne, 1918. – P. 50-52, etc.
- ⁵ Kosyk W. La politique de la France a l'egard de l'Ukraine (Mars 1917 – Fevrier 1918). – P., 1981. – P. 275.
- ⁶ Макарчук О.Г., Макарчук В.С. Політика Франції, Великобританії та США щодо України (1918-1921 рр.) // Держава та армія (Вісник Національного університету "Львівська політехніка"). – 2000. – № 408. – С. 61-62.
- ⁷ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. II. – К., 1990. – С. 118-120.
- ⁸ Бжезінський З. Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. – Львів – Івано-Франківськ, 2000. – С. 3-4.
- ⁹ Wilson W. War and Peace. Presidential Messages, Adresses and Public Papers (1917-1924). Ed. Baker R.S., Dodd W.E. – v. 1 – New-York, 1970. – P. 14, 16.
- ¹⁰ Ibid. – P. 10.
- ¹¹ Див.: Тардє А. Мир. – М., 1943. – С. 73.
- ¹² Уткин А.И. Дипломатия Вудро Вильсона. – М., 1989. – С. 178-179.
- ¹³ Kaspi A. La France et le concours american. (Fevrier 1917 – novembre 1918). – Lille, 1975. – P. 852.
- ¹⁴ La Revolution francaise. – 1917 (novembre – decembre). – P. 521.
- ¹⁵ Див.: Ачканазі Б.О. Ставлення до "принципу національностей" у політичних колах Франції (1918-1919 рр.) // Міжнародні зв'язки Франції: наукові пошуки і знахідки. Збірник наукових праць. – Вип. 9. – Київ, 2000. – С. 183.
- ¹⁶ Архів полковника Хауза. – Т. IV. – М., 1944. – С. 151-152.

Надійшла до редакції 24.01.2002